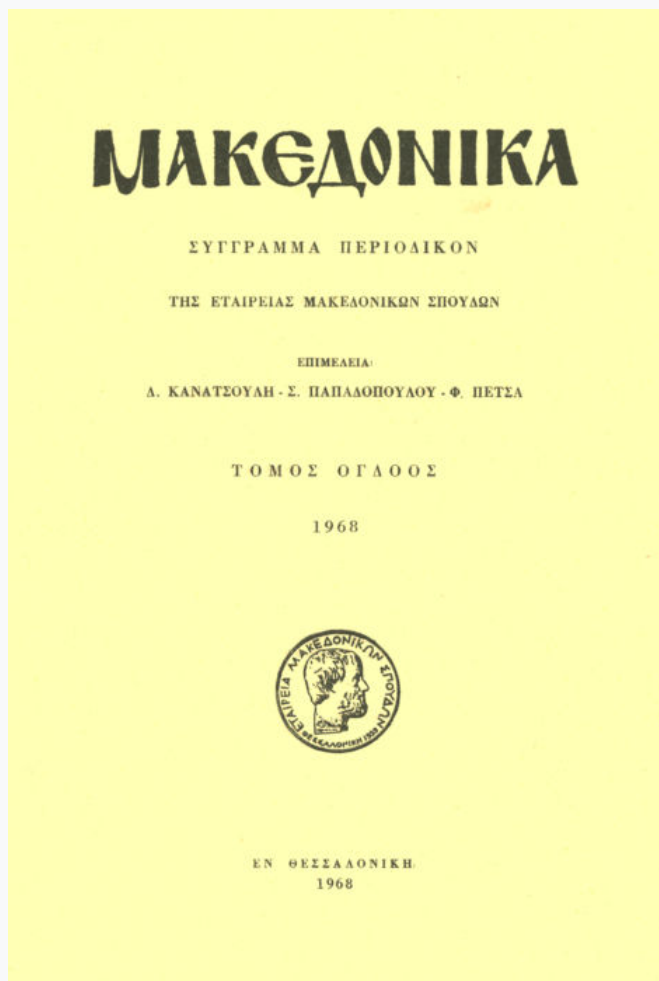

Μακεδονικά

Τόμ. 8, Αρ. 1 (1968)

Ο Όσιος Θεοφάνης ο Νέος: (ο εξ Ιωαννίνων πολιούχος της Μακεδονικής Ναούσης, η ίδρυσις της πόλεως και η καταγωγή των κατοίκων)

Γεώργιος Χ. Χιονίδης

doi: [10.12681/makedonika.306](https://doi.org/10.12681/makedonika.306)

Copyright © 2014, Γεώργιος Χ. Χιονίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χιονίδης Γ. Χ. (1968). Ο Όσιος Θεοφάνης ο Νέος: (ο εξ Ιωαννίνων πολιούχος της Μακεδονικής Ναούσης, η ίδρυσις της πόλεως και η καταγωγή των κατοίκων). *Μακεδονικά*, 8(1), 223–238. <https://doi.org/10.12681/makedonika.306>

Ο ΟΣΙΟΣ ΘΕΟΦΑΝΗΣ Ο ΝΕΟΣ

(Ο ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΠΟΛΙΟΥΧΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΝΑΟΥΣΗΣ,
Η ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ)

1. Εἰσαγωγή

Ὁ βίος τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου, πολιούχου τῆς μακεδονικῆς Ναούσης, εἶναι ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἐνδιαφέρων, διότι σχετίζεται κατὰ τὴν παράδοσιν μὲ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως ταύτης εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν της.

Ὁ ὁσιος Θεοφάνης, μαζὺ μὲ τὸν ὁσιον Ἀντώνιον τὸν νέον, τὸν ἐκ Βεροίας¹, τὸν ὁσιον Διονύσιον τὸν νέον, τὸν ἐν Ὀλύμπῳ², καὶ τὸν ὁσιον Νικάνορα³, ἀποτελοῦν μίαν τετράδα ὁσίων μοναχῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν χριστιανῶν τῆς Δυτικῆς καὶ Κεντρικῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἦτο μεγάλη, ὥστε νὰ καθίσταται ἀναγκαία ἡ ἀναλυτικὴ μελέτη τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τούτων, ὡς ἐπιτυχῶς παρετήρησεν ὁ καθηγητὴς Ἀπ. Βακαλόπουλος⁴.

Ἡ ἀνὰ χεῖρας μελέτη ἔχει σκοπὸν νὰ ἐξετάσῃ τὰ τοῦ βίου τοῦ ἐκ τούτων Θεοφάνους, διότι, καίτοι ἡ προσωπικότης του εἶναι ἀξιοσημείωτος, δὲν ἐμελετήθη ὅσον ἔπρεπε, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑπάρχῃ ἄγνοια περὶ τῆς ζωῆς του καὶ νὰ δημοσιεύονται ἀνακρίβειαι.

2. Ὁ βίος τοῦ Ὁσίου

Περὶ τῆς ζωῆς τοῦ ὁσίου Θεοφάνους γνωρίζομεν ἐκ τῶν δύο ἐκδόσεων τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας του, ἥτοι ἐκ τῆς πρώτης ἐκδόσεως Βενετίας τοῦ

1. Βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ὁ ὁσιος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ὁ ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965.

2. Βλ. βιβλιογραφίαν εἰς Γ. Χ. Χιονίδη, ἑ.ἀ., σ. 37, σημ. 48. Πρβλ. Τοῦ ἰδίου, Σύντομη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ Βεροίας, Βέροια 1961, σ. 42-43, 49 καὶ 63.

3. Βλ. Γ. Θ. Λυριτζή, Ὁ ὁσιος Νικάνωρ καὶ τὸ μοναστήρι του, Κοζάνη 1962, ὅπου, σ. 85-86, καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας, ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἄ.ἐ. [= 1960], σ. 351.

4. Βλ. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμος Β' 1, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 195 κέ., σ. 197 κέ. Πρβλ. Δ. Παταριδῆ - Ε. Στουγιαννάκη, Ἱστορία τῆς Ναούσης, Ἔδεσσα 1924, σ. 31-32.

1764¹ και ἐκ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως Θεσσαλονίκης τοῦ 1883², ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ δὲ ἀμφοτέρων προκύπτουν τὰ ἐξῆς βιογραφικὰ στοιχεῖα :

Ὁ ὄσιος Θεοφάνης ὁ νέος (εἰς ἐκ τῶν δέκα και πλέον συνωνύμων ἁγίων και ὁσίων τῆς Ὁρθοδοξίας) ἐγεννήθη κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὰ Ἰωάννινα και ἔζησε ἄγνὸν νεανικὸν βίον. Κατόπιν ἔγινε μοναχὸς εἰς τὴν μονὴν Δοχειαρίου τοῦ Ἀγίου Ὁρους τοῦ Ἀθῶνος, ὅπου ἡσκήτευσε μετὰ πολλῶν στερήσεων, διακριθεὶς δὲ μετὰ τῶν συναθλητῶν του, ἀνεδείχθη εἰς ἡγούμενον τῆς μονῆς ταύτης, συνεχίσας τὸν ἴδιον τρόπον ζωῆς.

1. Βλ. Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου και Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Θεοφάνους τοῦ νέου, ἀσκητοῦ και θαυματούργου, τοῦ ἀσκήσαντος ἐν τῷ Ὁρει τῆς περιφημοῦ πόλεως Ναούσης, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, Ἐνετίσις ἀψῆδ' (= 1764). Εἰς τὰς σ. 1-28 δημοσιεύεται ἡ ἀκολουθία τούτου, εἰς τὰς σ. 29-34 καταχωρεῖται ὁ βίος και πολιτεία αὐτοῦ, εἰς τὰς σ. 34-46 τὰ θαύματα τοῦ ὁσίου και εἰς τὰς σ. 47-62 τὰ μεγαλυνάρια. Πρβλ. E. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIIIe siècle*, 2, σ. 18-19, ἀριθμ. 595, L. Petit, *Bibliographie des acolouthies grecques*, Bruxelles 1926, σελ. 282 και Ν. Π. Δελιαλῆ, Κατάλογος ἐντόπων δημοτικῆς βιβλιοθήκης Κοζάνης, τ. 1ος, Θεσσαλονίκη 1948, ἀριθμ. 66, σ. 19. Ἡ ἐκδοσις ἔγενετο δι' ἐξόδων τοῦ Πολυκάρπου (ιερομονάχου) Παπαδημητρίου (βλ. ἐν τέλει σ. 62), τὸν ὁποῖον οἱ Δ. Πλαταρίδης - Ε. Στουγιαννάκης, ἑ.ἀ., σ. 31, σημ. 2, ὀνομάζον Κατῆδημητρίου. Τὰ μεγαλυνάρια ἔγραψεν ὁ Ναουσαῖος ἱερομόναχος Θεοφάνης (βλ. Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία κ.λ., Ἀθῆναι 1867, σ. 605-606, πρβλ. Δ. Πλαταρίδης - Ε. Στουγιαννάκης, ἑ.ἀ., σ. 54). Ὁ Κ. Σάθας, ἑ.ἀ., σ. 597, γράφει, ὅτι ὁ Καμπίτης Παπαφιλίππου, πατὴρ τοῦ διδασκάλου Ἀναστασίου (περὶ οὗ βλ. Στουγιαννάκης, ἑ.ἀ., σ. 55), συνέγραψε, πλὴν ἄλλων, Ἀκολουθίαν τοῦ Ἀγίου Θεοφάνους. Σημειῶ, ὅτι τὸ ἐπίθετον Καμπίτης ἀπαντᾷται και σήμερον εἰς τὴν Νάουσαν, ἀλλὰ και εἰς τὴν Βέροian κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους· βλ. Γ. Θεοχαρίδης, Μία διαθήκη και μία δίκη βυζαντινὴ, Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 32 (=Ε, 3, 42), σ. 60. Καὶ οὗτος ἦτο ἱερωμένος. Πρόκειται περὶ οἰκογενείας, ἡ ὁποία ἀνέδειξε πολλοὺς κληρικοὺς· βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμος 2ος (Βυζαντινοὶ χρόνοι), ὑπὸ ἐκδοσιν.

2. Βλ. Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου, ἐορταζομένου τῇ 10^ῃ Αὐγούστου, ἐκδοθεῖσα ἀδείᾳ τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς και τῇ συνδρομῇ πολλῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν ὑπὸ Χ. Χ. Πετρίδου, τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐνταῦθα Συμβουλίου τῆς Παιδείας και ἐπιστάσις τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου Γηδαιῶν, ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ «Ἑρμοῦ», Σοφοκλέους Γ. Γκαρπολά, 1883 (σχῆμα 16ον, σελ. 39. Εἰς σελ. γ' καταχωρεῖται ἡ ἀδεία ἐκτυπώσεως, μετὰ ἐπιβεβαιώσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ, εἰς τὰς σ. ε'-η' ἐνδιαφέροντα εἰσαγωγὴ τοῦ Χ. Χ. Πετρίδου, εἰς δὲ τὰς σ. 9-24 και 32-39 ἡ ἀκολουθία του. Εἰς τὰς σ. 25-28 ὁ βίος τοῦ ὁσίου, διορθωθείς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Βελεγράδων Ἀνθίμου, προφανῶς τοῦ γνωστοῦ Ἀλεξοῦδου. Τέλος εἰς τὰς σ. 28-31 δημοσιεύονται περιληπτικῶς τὰ θαύματα τοῦ Θεοφάνους). Προσφάτως ἀνετυπώθη (δωρεάν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Δεινοπούλου, ἐκδοτῶν τῆς «Φωνῆς τῆς Ναούσης») ἡ δευτέρα ἐκδοσις μὲ τίτλον : «Χ. Χ. Πετρίδης, Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου, νέα ἐκδοσις, Νάουσα 1966». Πρόλογος τοῦ Στ. Ζ. Γουργουλιάτου και ἐνδιαφέρον σημεῖωμα διὰ τὸν Χ. Χ. Πετρίδην (σ. 44). Τὰ ἔσοδα ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ βιβλίου προορίζονται διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν.

Ὁ Θεοφάνης εἶχεν ἓνα ἀνεψιὸν ἐκ τῆς ἀδελφῆς του, τὸν ὁποῖον ἡμαλῶτισαν οἱ Τούρκοι καὶ τὸν μετέφεραν ἐκ τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ ὅσιος ἐλυπῆθη πολὺ καὶ μετέβη εἰς τὴν Πόλιν κατορθώσας νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἀνεψιὸν του, τὸν ὁποῖον ἐπῆρε μαζὺ του εἰς τὴν μονὴν τοῦ Δοχειαρίου, ὅπου τὸν ἔκαρε μοναχόν. Οἱ μοναχοὶ ὅμως, φοβοῦμενοι μήπως προκαλέσουν τὴν μὴνιν τῶν Ὀθωμανῶν, ἐξεδίωξαν ἀμφοτέρους ἐκ τῆς μονῆς.

Κατόπιν τούτων ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ ἀνεψιὸς του ἦλθον εἰς τὴν σκήτην τοῦ Προδρόμου, ἐναντι τῆς Βεροίας, ὅπου ὁ ὅσιος ὠκοδόμησε περικαλλῆ ναὸν εἰς ἀνάμνησιν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Συνεκέντρωσε πολλοὺς μοναχοὺς καὶ ὕστερον, ἀφήσας τὸν ἀνεψιὸν του ὡς ἐπίτροπον, ἀνεχώρησε διὰ τὴν Νάουσαν, ὅπου ἀνήγειρεν ἐκ θεμελίων ναὸν πρὸς τιμὴν τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ τὴν μονὴν τῶν Ἀσωμάτων (Ταξιαρχῶν, ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ), ὅπου συνεκεντρώθησαν πολλοὶ μοναχοί, τῶν ὁποίων διετέλεσεν ἡγούμενος ἐπὶ πολλὰ ἔτη.

Ἐν συνεχείᾳ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν σκήτην τῆς Βεροίας, ὅπου καὶ ἀπέθανε, προβλέψας τὸν θάνατόν του. Τὸ λείψανόν του ἐτάφη εἰς τὴν Σκήτην Βεροίας. Ἀργότερον ἡ κάρα του μετεφέρθη εἰς τὴν μονὴν Ταξιαρχῶν τῆς Ναούσης.

3. *Ἡ διήγησις τῆς παραδόσεως καὶ τὰ μνημεῖα εἰς τὴν Μονὴν Προδρόμου Βεροίας καὶ εἰς τὴν Νάουσαν*

Ἡ προφορικὴ (ἤδη γραπτὴ) παράδοσις διασώζει καὶ ἐτέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου¹.

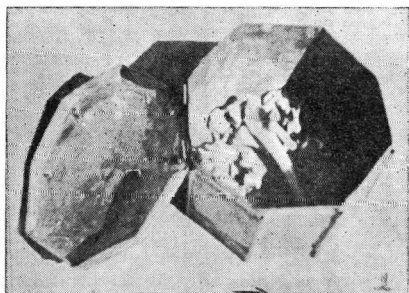
Τὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον ἐκτίζετο τὸ μοναστήριον τῶν Ταξιαρχῶν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Τούρκου στρατηγοῦ γαζῆ Ἐβρενὸς καὶ ὁ συνοικισμὸς τῆς Ναούσης εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν της, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ παιδαγωγοῦ τῶν παίδων τούτου Σέχ Λεαῆ, ὁ ὁποῖος εἶχε φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Θεοφάνους. Ὁ τεκεὺς τοῦ Λεαῆ ἐσώζετο παρὰ τὸ Κιόσκι Ναούσης μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν.

Ὁ Ἰωάννης (Ἰωαννίκιος) Μηλιόπουλος διασώζει τὰ ἐξῆς ἐνδιαφέροντα²:

1. Βλ. Δ. Πλαταρίδην - Ε. Στουγιαννάκη, ἑ.ἀ. σ. 29 κ., ἰδίως σ. 30-31. Πρβλ. καὶ Χ. Χ. Πετρίδην, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει, σ. η' καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει (ἀνατυπώσει), σ. 14.

2. Βλ. Ἰωάννου (Ἰωαννικίου) Μηλιόπουλου, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τετράδιον 2ον, σ. 4 (βλ. περὶ τούτου, Γ. Χ. Χιονίδην, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμ. 1ος, Βέροια 1960, σ. 42, βιβλιογραφία). Τὸ κείμενον εἶχεν ὀρισμένα λάθη. Περὶ τοῦ ἀναφερομένου προηγουμένου Δανιὴλ βλ. Γ. Χ. Χιονίδην, Σύντομη κ.λ., σ. 54. Τούτου σώζεται εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου ὠραιότατη «πατερίτσα», κοσμημένη ἐγχρῶμως.

«... Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα, ὅτι, ἀνασκαφῆς γενομένης εἰς τὸ μέρος, ἐν ᾧ ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Θεοφάνους εὐρίσκετο, ἦτοι συμφώνως τῷ βιβλίῳ τῆς βιογραφίας αὐτοῦ ὑπὸ τὴν Ἑλαίαν, πράγματι εὐρέθησαν 60 περίπου μικρὰ τεμάχια ἐκ τῶν ἁγίων ὀστέων τοῦ ἱεροῦ λειψάνου, ἅτινα καί, εὐλαβῶς περισυλλεγένητα ὑπὸ τοῦ τότε προηγουμένου Δανιήλ ἱερομονάχου Σωτήρα, ἐναπετέθησαν ἀρμοδίως ἐν τῷ ἱερῷ βήματι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Τιμίου Προδρόμου, τὴν δὲ ἱερὰν ταύτην πρᾶξιν, ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, καὶ διὰ πρακτικοῦ, ἐπὶ τῇ εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν ἀφίξει του, ὁ Μητροπολίτης Βεροίας καὶ Ναούσης κ. Σωφρόνιος [=Σταμούλης] κατεκύρωσεν, ἥτοι κατὰ τὸ ἔτος 1926». Σήμερον ὑπάρχουν πράγματι εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας τὰ εὑρεθέντα ὀστᾶ τοῦ Θεοφάνους, φυλασσόμενα εἰς τό, εἰς τὸ ἱερὸν ὑπάρχον, ὀστεοφυλάκιον, ἐντὸς προχείρου θήκης (βλ. φωτογραφίαν 1). Ἡ κᾶρα τούτου, φέρουσα ἐπιχρυσωμένον περίβλημα, φυλάσσεται πλέον εἰς τὴν ἐκκλη-

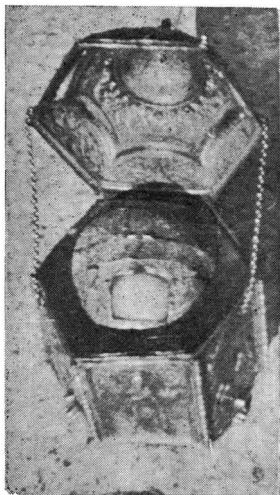

1. Τὰ εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας ὑπάρχοντα ὀστᾶ τοῦ ὁσίου Θεοφάνους

σίαν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς Ναούσης («τῆς Παναγίδος»), ἐντὸς ἐξαγώνου ἀργυρᾶς ὀστεοθήκης, ἡ ὁποία φέρει σκαλιστὰς παραστάσεις ἐκ τῶν θαυμάτων τοῦ ὁσίου καὶ τῆς ὁποίας ἡ κατασκευὴ ἐτελείωσε κατὰ τὴν 23-6-1831, κατὰ τὴν χαραγμένην ἀνορθόγραφον σημείωσιν. Εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος τῆς κᾶρας ὑπάρχει σημείωσις, ἐκ δύο σειρῶν κεφαλαίων γραμμάτων, δηλωτικὴ, ὅτι ἡ κᾶρα εἶναι τοῦ ὁσίου Θεοφάνους, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, ἀσκήσαντος ἐν Ναούσῃ (βλ. φωτογραφίαν 2).

Ἐξ ἐπιτοπίου ἐρεύνης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς μονῆς Προδρόμου Βεροίας, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ τότε ἱερομονάχου αὐτῆς Ἀρσενίου Μπογιάλη, διεπίστωσα, ὅτι ἡ ἐκκλησία-μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τὴν ὁποίαν ἱδρυσεν ὁ Θεοφάνης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς σκῆτης Βεροίας, Προδρόμου,

εὐρίσκετο εἰς τὸν ἐλαιῶνα, καταστραφεῖσα πιθανὸν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822. Σήμερον εἰς τὴν θέσιν της ὑφίσταται μικρὸν προσκύνημα, κείμενον εἰς ὑψίπεδον (ἁλῶνι), βορείως τοῦ ἀγιάσματος τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ

2. Ἡ εἰς τὸν ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Ναούσῃ φυλασσομένη κάρα τοῦ ὁσίου Θεοφάνους

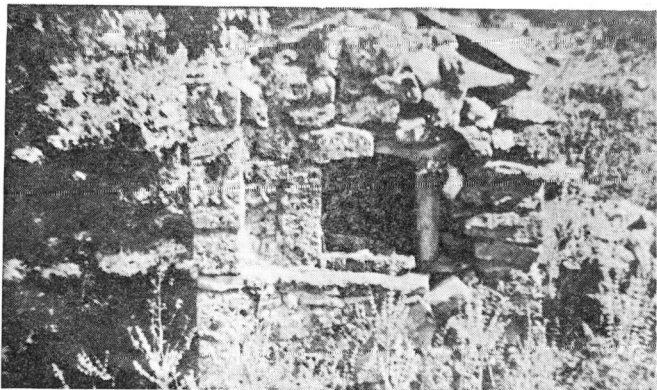
δὴ εἰς ἀπόστασιν 400 μέτρων περίπου ἐκ τούτου, νοτιανατολικῶς τοῦ σπηλαίου τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ Βεροϊέως (βλ. φωτογραφίαν 3) ¹. Ἐντὸς τούτου εὐρίσκεται ἐπιγραφή, φέρουσα τὴν χρονολογίαν 1911.

Δυστυχῶς, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς περιοχῆς τοῦ 1822 ², κατεστράφησαν ἐκ πυρκαϊᾶς τὰ ἀρχεῖα τῆς Μονῆς Προδρόμου καὶ προφανῶς καὶ ὁ ναὸς-μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Ἀλῆ

1. Περὶ τοῦ ἀγιάσματος καὶ γενικῶς περὶ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ἱστορικά προβλήματα καὶ μνημεῖα ἐκ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας. «Γρηγόριος Παλαμᾶς», τ. Ν' (1967) 279-291, σ. 288 ἢ σ. 12 τοῦ ἀνατύπου. Περὶ τοῦ σπηλαίου κ.λ. τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ὁ Ὅσιος κ.λ., σ. 30 κέ.

2. Βλ. περὶ ταύτης Γ. Χ. Χιονίδη, Τὰ γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης-Βεροίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822. Προβλήματα κατὰ τὴν χρονολόγησίν των, «Μακεδονικά» 8 (1968) 211-221.

πασά τῶν Ἰωαννίνων, ἣ κατ' ἄλλους κατὰ τὸ 1822, κατεστράφη καὶ ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν Ναούσης καὶ οὕτω ἀπωλέσθησαν ὅσα μνημεῖα ὑπῆρχον καὶ ἰδίως ἡ μέχρι τότε σωζομένη διαθήκη τοῦ ὁσίου, ἐκ

3. Τὸ ἐν τῇ σκῆτῃ Προδροῦμον Βεροίας προσκύνημα τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου

τῆς ἀναγνώσεως τῆς ὁποίας πολλὰ ἀσφαλῶς θὰ ἐπληροφορούμεθα διὰ τὴν ζώην του καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς περιοχῆς¹.

Εἰς τὴν Νάουσαν ὑπάρχει σήμερον ναῖδιον, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Χατζηκουρκούτα 17-19, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη κατὰ τὰ ἔτη 1956-1967, διὰ συνδρομῆς τῶν περιόικων (βλ. φωτογραφίαν 4). Εἰς τὸ παρακειμενον οἰκόπεδον τοῦ 3ου δημοτικοῦ σχολείου ὑπῆρχεν ἄλλοτε μέγας ναὸς πρὸς τιμὴν τοῦ ὁσίου Θεοφάνους καὶ ἐνορία τούτου. Κατεστράφη οὗτος πιθανώτατα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822. Δυτικῶς τοῦ ναΐδιου ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἡ κρύπτη τοῦ Θεοφάνους, ὅπου, κατὰ τὴν προφορικὴν παράδοσιν (κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ ἐπιτρόπου Θ. Λιλιάμπτη), ἐξηφανίζετο οὗτος, ὅταν ἤρχετο εἰς τὴν Νάουσαν καὶ ἠνωχλεῖτο ὑπὸ τῶν κοσμικῶν. Ἐκεῖ, ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, τὸ ὁποῖον ἐκαλύφθη ὑπὸ τοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος χωρίζει τὸ ναῖδιον ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἐκρύφθησαν Ναουσαῖοι κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1822. Πλησίον

1. Βλ. τὴν δευτέραν ἐκδόσιν τῆς ἀκολουθίας του, σ. η' καὶ σ. 13-14 τῆς ἀνατυπώσεως.

τοῦ ναοῦ, χωρίς νά θίξη τὰ ἐρείπια τούτου, ἔκτισεν ὁ Χατζηκουρκούτας σχολεῖον. Κατὰ τὸ 1921 ὁ Γρηγόριος Γαλάκης κατεδάφισεν ὅ,τι διεσώζετο καὶ ἐπὶ τῶν θεμελίων τῆς ἐκκλησίας κατεσκεύασε νέον σχολεῖον, τὸ ὁποῖον

4. *Τὸ ἐντὸς τῆς πόλεως Ναούσης ναῖδιον τοῦ ὁσίου Θεοφάνους. Ὅπισθεν δεξιὰ διακρίνεται μέρος τοῦ βουνοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἔνθα ἦτο ἐκτισμένος ὁ παλαιὸς ναὸς τοῦ Θεοφάνους*

σώζεται μέχρι σήμερον καὶ ὀνομάζεται «Γαλάκειαν» (βουνὸν δημοτικὸν σχολεῖον). Εἰς τὴν θέσιν ὅπου ἐγένετο σήμερον τὸ ναῖδιον ὑπῆρχε προσκύνημα τοῦ Θεοφάνους, κατὰ τὴν κατεδάφισιν δὲ τούτου εὐρέθη τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας. Εἰς τὸ ναῖδιον διασώζονται ἀξιόλογοι εἰκόνες, ἰδίως μία τῶν ἁγ. Μιχαὴλ καὶ Θεοφάνους, παρακειμένη δὲ ὁδὸς φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφάνους.

4. Πότε ἐζήσεν ὁ Ὅσιος

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κατέστη ἀντιληπτόν, ὅτι δὲν εἶναι χρονολογικῶς ἐκκαθαρισμένα τὰ γεγονότα περὶ τοῦ βίου τοῦ Θεοφάνους. Τὴν ὑπάρχουσαν σύγχυσιν ἤλθε νά φωτίσῃ ἡ κριτικὴ ἐπιγραφὴ τῆς ἐκκλησίας-μονῆς, χάρις εἰς τὰς ἐρεῦνας τοῦ γυμνασιάρχου Ναούσης Ἑμμ. Βαλσαμίδη.

α) Αἱ γνώμαι τῶν συγγραφέων

Ἐπάρχει μεγάλη ἀσάφεια περὶ τῆς ζωῆς τοῦ ὁσίου Θεοφάνου καὶ ἰδίως περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἔδρασεν οὗτος. Πράγματι, εἰς μὲν τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας του δὲν ἀναφέρεται τι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἔκδοσιν ταύτης ἀναγράφεται ἀπλῶς (σελ. 25), ὅτι οὗτος ἔζησε «... περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος μ.Χ.», ὅτε ἐκτίζετο (κατὰ τὴν ἀκολουθίαν) καὶ ἡ Νάουσα. Ὁ συναξαριστὴς τοῦ Νικοδήμου δὲν διαφωτίζει τὸ πρόβλημα τοῦτο, ἀντιγράφων τὴν πρώτην ἔκδοσιν¹. Οἱ Δ. Πλαταρίδης - Ε. Στουγιαννάκης γράφουν, ὅτι ὁ Θεοφάνης «... ἔζη, κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ὡς ἡγούμενος τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς τοῦ Δοχειαρίου (τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀρχαγγέλων)»². Ὁ ἐκδῶσας τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας Χ. Χ. Πετρίδης γράφει (σελ. ζ'-η'), ὅτι ἐξήτησε πληροφορίας περὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Θεοφάνους παρὰ τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, πλὴν ὅμως ἡ ἐνέργειά του ἀπέβη ἄκαρπος, διότι ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ὁ κατάλογος, ὅπου ἐσημειοῦντο τὰ ὀνόματα τῶν ἡγουμένων τῆς μονῆς ταύτης, κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς. Ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Θεοφάνης ἔζησε κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα³, ἀλλὰ προφανῶς πρόκειται περὶ γραφικοῦ ἢ τυπογραφικοῦ λάθους καὶ θὰ ἤθελεν ἀσφαλῶς νὰ σημείωσιν, ὅτι ἔδρασεν οὗτος κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ὡς δέχεται, ὁ Γ. Α. Οἰκονόμου⁴,

1. Βλ. Συναξαριστὴν Νικοδήμου, τ. Γ', Βενετία 1819, σ. 241, τ. ΙΓ', σ. 96, ἐκδόσεως Κωνσταντινουπόλεως καὶ τ. Β', σ. 331, ἐκδόσεως Ἀθηνῶν.

2. Βλ. Δ. Πλαταρίδην - Ε. Στουγιαννάκην, ἔ. ἀ. σ. 29. Πρβλ. καὶ Ν. Σηφάκη - Ἱ. Χατζηϊωάννου, Πανελλήνιον λεύκωμα Ἑθνικῆς ἑκατονταετηρίδος, τ. Γ', σ. 138 καὶ Μ. Γαληνοῦ, Οἱ Βίοι τῶν ἁγίων, ἔκδοσις 2α, τ. Β', τεύχος 7, σ. 63 κέ.

3. Βλ. Σ. Εὐστρατιάδη, ἔ. ἀ. σ. 198. Οὕτω γράφει καὶ ὁ Κ. Τσιώμης, πρόεδρος τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ναουσίων, εἰς ἐπιστολὴν του, ἀπὸ 24-5-1961, πρὸς τὴν ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούσης». Ταῦτης ἐδημοσιεύθησαν μόνον ἀποσπάσματα, πλὴν ὅμως τὴν εἶχα ἀναγνῶσει ὁλόκληρον.

4. Βλ. Γ. Α. Οἰκονόμου, Εἰκοσιπέντε ἅγιοι τῆς Ἠπείρου, σ. 173-174. Τοῦ ἰδίου, 40 ἅγιοι τῆς Ἠπείρου, Ἰωάννινα 1955, σ. 34-35, ὅπου ἀναγράφονται ὅτι ὁ ὁσιος ἔφερε τὸ ἐπίθετον Ἀσβεστάς καὶ ὅτι εἰς τὴν μονὴν Δοχειαρίου ὑπάρχει φυλλάδα τοῦ Θεοφάνους. Ὀνομάζει οὗτος τὸν ἐκδότην τῆς πρώτης ἐκδόσεως Πολύκαρπον Παπαδόπουλον (οὕτω τοῦλάχιστον ἀντέγραψε τῇ παρακλήσει μου τὸ σχετικὸν κείμενον ἡ κ. Ἠλέκτρα, χήρα τοῦ ἀειμνήστου Δημ. Σαλαμάγκα).

Οὕτε ὁ Σπ. Λάμπρος, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐλληνικῶν κωδίκων, 1ος τόμος, Κανταβριγία τῆς Ἀγγλίας, 1895, σ. 233-269 (ΙΣΤ', μονὴ Δοχειαρίου), οὔτε ὁ Α. Enthard, Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der Griechischen, τόμοι Ι-ΙΙΙ, οὔτε ὁ F. Halkin, Bibliotheca Hagiographica Graeca, τ. ΙΙ, σ. 292-294 καὶ τ. ΙΙΙ, σ. 75-76 (3ης ἐκδό-

ὡς καὶ ὁ Φ. Γ. Οἰκονόμου¹.

Ὁ Μ. Γεδεὼν ἔγραψεν, ὅτι ὁ «... Θεοφάνης ἐν Ὀλύμπῳ» ἤκμασε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἱερεμίου Α', δηλαδή κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ 16ου αἰῶνος² καὶ συνεπῶς, κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ, πρέπει νὰ ἐγεννήθη ὁ Θεοφάνης κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ αἰῶνος τούτου ἢ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνος. Ὁ Ἀρ. Μπογιαλῆς τοποθετεῖ τὴν εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας ἀφιξίν καὶ παραμονὴν τοῦ ὁσίου κατὰ τὰ ἔτη 1400-1450³. Ὁ Μηλιόπουλος θεωρεῖ ἐπίσης τὸν Θεοφάνην σύγχρονον τοῦ Διονυσίου καὶ διὰ «...πρεσβύτερον κατὰ τὴν ἡλικίαν». Ὁ Ἀπ. Βακαλόπουλος δέχεται, ὅτι ὁ ὁσιος «...πρέπει νὰ ἔζησε κατὰ τὸν 16 ἢ τὸ πολὺ στὶς ἀρχὰς τοῦ 17 αἰ.», προβαίνει δὲ εἰς τὸν ὀρθὸν τοῦτον χρονολογικὸν ἐντοπισμὸν, ὡς πρὸς τὸν ἁπλοῦτερον χρόνον τῆς ζωῆς του, βάσει θαύματος τοῦ Θεοφάνους, τὸ ὁποῖον ἐγίνετο κατὰ τὸ 1681⁴. Τέλος, ἀκολουθήσας τοὺς Δ. Πλαταρίδην

σεως) ἀναφέρουν περὶ τοῦ ὁσίου Θεοφάνους, οὐδὲ εὖρον τὸ δνομά του, ὡς ἡγούμενον τῆς μονῆς Δοχειαρίου εἰς τὰ μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντα ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου δεικνύουν εἰς τοὺς ἐκ Ναούσης ἐπισκέπτας τῆς μονῆς τὴν «πατερίταν» τοῦ ὁσίου.

1. Βλ. Φ. Γ. Οἰκονόμου, Ἡ ἐν Ἰωαννίνους Ἐκκλησία, Ἀθήναι 1966, σ. 139-140.

2. Βλ. Μ. Γεδεὼν, Τετρακοσιετηρὶς πατριαρχικῆς δωρεᾶς. «Ἀρχεῖον τοῦ Ὁρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ὑπαστου» 22(1957) 219-232, ἰδίως σ. 227.

3. Εἰς τὴν ἀνέκδοτον ἐξ 6 σελίδων ἱστορίαν τῆς σκήτης Προδρόμου, σ. 3, εὕρισκον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1962, ὅτι ὁ ὁσιος εἶπε κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψίν μου εἰς τὴν μονὴν (1959) καὶ ἐσημείωσα, ὅτι ὁ Θεοφάνης ἔζησεν εἰς τὸν Προδρόμον «...κατὰ τὰ ἔτη 1580-1600 (κατὰ τὸν βίον του) καὶ ἦτο σύγχρονος τοῦ ὁσίου Διονυσίου τοῦ νέου, τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ».

4. Βλ. Ἀ. Βακαλόπουλου, ἔ. ἀ., σ. 198 καὶ σημ. 3. Ἐν Ὁρθοετικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμος 6ος, Ἀθήναι 1965, στήλη 364 (ἄρθρον Σ. Παπαδόπουλου) γράφεται, ὅτι «...πότε ἔζησεν ὁ ὁσιος εἶναι ἀδελφον». Οὐδεὶς χρονολογικὸς προσδιορισμὸς γίνεται καὶ εἰς τὸ βιβλίον «Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς Θεοφάνους τοῦ ἐν Ναούσῃ, ἐκδοσις 1962», τὸ ὁποῖον ἐγράφη, μᾶλλον, ὑπὸ τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ Καλτέκη. Ὁ Lit z i c a, Ms Gr. Rom., σ. 144, ἀριθμ. 281, γράφει, ὅτι εἰς τὸν 331 ἑλληνικὸν κώδικα τῆς ρουμανικῆς ἀκαδημίας, τοῦ 17ου αἰῶνος, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει νομοκανόνας, εἰς f. 219 ὑπάρχει ἡ ἐξῆς σημείωσις: «Ἐχουμένοι καὶ σύγχισις καὶ φροντίδες πολλὰς ἐγράφοι τῷ βιβλίῳ τούτου ἡγουν τὸ νόμιμον καὶ ἀρχιερακὸν ὑπὸ χιρὸς ἐμοῦ ἐλαχίστου καὶ ἀμαρτωλοῦ Γερασίου ἱερομονάχου καὶ ποτὲ ὑγούμενου τῆς σεβασμίας μονῆς τῶν πανμεγίστων Ταξιαρχῶν Μιχαήλου καὶ Γαβριήλου κατὰ τὴν νάουσιν χώραν, ἐχάραξα οἰκείας χερσίν ἐν τῷδε βιβλῳ διὰ τὴν ἄγνοιαν ὑπὸ μνήμην. Ἐτελειόθη ἐν ἔτοι σωτηρίῳ ἀχα' (=1681) ἐν μηνί Ἰαννουαρίου α'». Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης πληροφοροῦμεθα, ὅτι πράγματι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν ἦσαν ἀφιερωμέναι εἰς τοὺς Γαβριὴλ καὶ Μιχαὴλ καὶ ὅτι ὁ Θεοφάνης ἀπεβίωσε πολὺ πρὸ τοῦ 1681, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο δὲν ἦτο πλέον ἡγούμενος, οὔτε ὁ γράψας τὴν σημείωσιν Γεράσιμος, ἀλλὰ ἕτερος. Περαιτέρω ἐλέγχεται ὁρθὴ ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἀρχικῶν Τ Π Κ Γ τῆς ἐπιγραφῆς, ἥτοι Ταξιάρχῃ Παμμεγίστῳ Κυρίῳ Γαβριήλ, ὡς κατωτέρω.

- Ε. Στουγιαννάκη και την υπό τούτων διασωζομένην παράδοσιν, ἐδέχθη ἐσφαλμένως κατ' ἀρχήν, ὅτι ὁ ὅσιος ἔζησε — δηθέν — κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα¹, πλὴν ὅμως ὁ καθηγητὴς Ἀπ. Βακαλόπουλος παρετήρησεν², ὁρθῶς, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, διότι εἰς τὸν βίον τοῦ Θεοφάνους ἀναφέρεται, ὅτι ὁ ὅσιος μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἀνεμῖον του καὶ συνεπῶς τοῦτο ἐγένετο μετὰ τὸ 1453, ἀφοῦ ἀναφέρονται ὡς κατέχοντες ταύτην οἱ Τοῦρκοι. Ἐπομένως ὁ Θεοφάνης ἔζησε τὸ ἐνωρίτερον κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα.

β) *Ἡ ἀνευρεθεῖσα κτιτορικὴ ἐπιγραφή τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν*

Ὁ Γυμνασιάρχης τοῦ ιδιωτικοῦ γυμνασίου Ναούσης Ἐμμ. Βαλσαμίδης³ ἀνεῦρε κατὰ τὸ ἔτος 1961 ἀναμνηστικὴν ἐπιγραφὴν, πλάκα, ἡ ὁποία πιθανώτατα ἐτέθη ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν, καὶ ἀνέγνωσε ταύτην, δεχθεὶς κατ' ἀρχήν, ὅτι ἡ ἡμερομηνία, ἡ ὁποία ἀνεγράφετο εἰς ταύτην, ἀνάγεται εἰς τὸν Μάϊον τοῦ 1406, ἐν συνεχείᾳ ὅμως, ἐξετάσας προσεκτικώτερον ταύτην, κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ καθηγητοῦ Ἀπ. Βακαλοπούλου, κατέληξεν εἰς τὴν ὀρθὴν ἀνάγνωσιν ταύτης, δεχθεὶς ὅτι ἀναφέρεται εἰς αὐτὴν τὸ ἔτος 1593.

Ἀλλὰ ἂς ἴδωμεν λεπτομερέστερον τὴν ἀξιόλογον ταύτην πλάκα καὶ διή

1. Βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Σύντομη κλ. σ. 42-43, 49 καὶ 63 καὶ σημειώματα τοῦ ἰδίου, εἰς ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούσης», φύλλ. 489/20. 8.1961 καὶ «Πελεκάν» Βεροίας, φύλλ. 29 (Μάϊος 1964). Πρβλ. καὶ (ἀνώνυμον) ἄρθρον εἰς τὴν «Φωνὴ τῆς Ναούσης», φύλλ. 541/19. 8. 1962. Ὁ Φ. Κόντογλου, Ἐκφρασις τῆς Ὁρθοδόξου εἰκονογραφίας, τ. 1ος, Ἀθῆναι 1960, σ. 346 καὶ 348, γράφει, ὅτι ὁ Θεοφάνης, ὁ Δοχειαρίτης, ὁ θαυματουργός, ἀπεικονίζεται, ὡς: «γέρων μακρυγένης, δέυνγνης μὲ ἐπανωκαλύμναχον καὶ κρατῶν κομποσχοίν». Ὁ Διονύσιος, ὁ ἐκ Φουρνᾶ, δὲν ἀναφέρει τοῦτον εἰς τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, διότι ἔγραψε ταύτην εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος κατὰ τὸ ἔτος 1458, ὅτε δὲν εἶχεν ἀποβιώσει ἀκόμη ὁ Θεοφάνης καὶ δὲν ἐθεωρεῖτο ὅσιος.

2. Ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς ἐμὲ τῆς 16. 5. 1964. Πρβλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ὁ ὅσιος κ.λ. σ. 35 καὶ σημ. 47 (σ. 35 καὶ 37).

3. Ἐπιστολὴ τοῦτου μετὰ τίτλον «Πότε ἐκτίσθη ἡ Νάουσα», δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούσης», φύλλ. 471/16. 4. 1961. Ὁ Βαλσαμίδης εἶχε τὴν εὐγενὴ καλωσύνην νὰ παραχωρήσῃ εἰς ἐμὲ τέσσαρας φωτογραφίας τῆς περιοχῆς καὶ τῆς ἐπιγραφῆς, πρὸς τοῦτους δὲ μοι ἀπέστειλε καὶ δύο ἐρμηνευτικὰς ἐπιστολάς. Τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης. Ἐν συνεχείᾳ, μετὰ μελέτην τῶν σχετικῶν στοιχείων, μετέβην εἰς τὸ μοναστήρι τῶν Ταξιαρχῶν πρὸς αὐτοπρόσωπον ἔρευναν καὶ λήψιν καλυπτερόν φωτογραφίῶν, μετὰ τούτου, τοῦ Διευθυντοῦ τῆς «Φωνῆς τῆς Ναούσης» Π. Δεινοπούλου κ.ἀ. Εἰς τὸν Π. Δεινόπουλον, ἐρασιτέχνην ἀλλὰ δόκιμον φωτογράφον, ὀφείλεται ἡ ἐξαιρετικὴ φωτογραφία τῆς ἐπιγραφῆς (βλ. καὶ «Φωνὴ τῆς Ναούσης», φύλλ. 848/7. 7. 1968, ἔνθα ρεπορτάζ, μετὰ τίτλον «Ἡ ἄγνοια ἐξακολουθεῖ νὰ φέρνῃ καταστροφές», διὰ τὰς προσγενομένας καταδείξεις παλαιῶν κτισμάτων, ὅπισθεν τοῦ ξενώνου καὶ νοτίως τούτου).

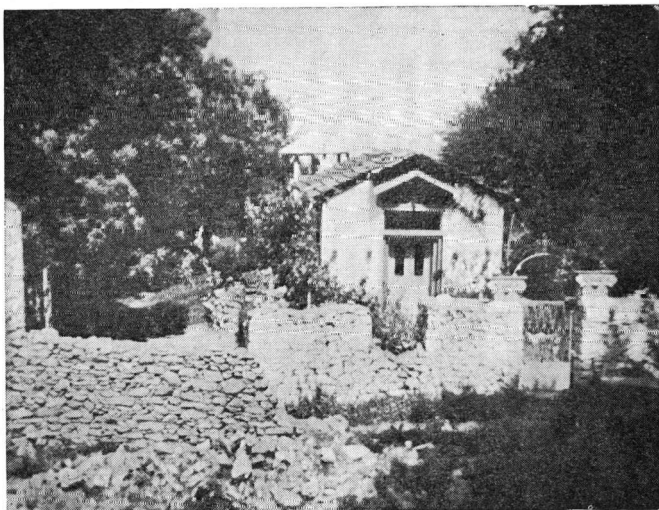
τὴν ἐπιγραφὴν. Εὐρέθη εἰς τὸν ἐξωτερικὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ προχείρου ξενώνου τῆς μονῆς καὶ δὴ πλησίον τῆς κλίμακος τοῦτου ἐντοιχισμένη, προέρχεται δὲ ἐκ κατεδαφισθέντος κτίσματος, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε βορείως καὶ παραπλεύρως τοῦ ξενώνου, πλὴν ὅμως φαίνεται πιθανώτατον ὅτι αὕτη μετεφέρθη ἐκεῖ ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ (μετὰ τὸ 1811), ὅταν κατεστράφη οὗτος ὑπὸ τῶν ὀρδῶν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων.

Ὁ ναὸς τῆς μονῆς (κειμένης δυτικῶς τῆς Ναούσης καὶ εἰς ἀπόστασιν 5-6 χιλιομέτρων, ἐπὶ τῶν δυσπροσίτων κλιτύων τῆς Δούρλιας τοῦ Βερμίου, εἰς ἓνα ὑψίπεδον, ἐκτάσεως 2000-3000 τ. μ., ἐντὸς δασώδους περιοχῆς), οἰκοδομηθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους, κατεστράφη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, κατὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐπιδρομὰς του κατὰ τῆς περιοχῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἀνφικοδομήθη ὕστερον κατὰ τὸ ἔτος 1811, ὡς προκύπτει ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς 25. 3. 1811, ὅταν ἦτο ἡγούμενος ὁ Ζαχαρίας καὶ μητροπολίτης Βεροίας-Ναούσης ὁ πολὺς Χρύσανθος, ὁ κατόπιν Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης¹. Ὁ ἀρχικὸς ναὸς εὐρίσκετο, ὅπου ὑφίσταται καὶ ὁ νέος, ὀλίγον δυτικώτερον ὅμως καὶ εἶχε μήκος 20 μέτρων περίπου. Σήμερον σώζονται αἱ δύο κόγχαι, ἡ εἴσοδος, μετὰ τῆς μαρμαρίνης κλίμακος. Ἐπίσης ὑπάρχουν, ὁ νέος ναὸς, τὸ κωδωνοστάσιον, ὁ ξενὼν καὶ δύο κρῆναι, εἰς δὲ τὸ κέντρον μεγάλον δένδρον (βλ. φωτογραφίαν 5). Ὅπισθεν τοῦ ναοῦ ὑπῆρχον τὰ κελλία, ὁ ξενὼν καὶ ἄλλα κτίσματα, τὰ ὁποῖα κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ὑπευθύνων, ἐπιτρόπων κ.λ. (βλ. σ. 232 σημ. 3).

Ἡ διασωθεῖσα κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ (βλ. φωτογραφίαν 6) φέρει εἰς τὸ κέντρον σταυρὸν καὶ τὰ ἀρχικὰ Τ Π Κ Γ (τὰ ὁποῖα ὀρθῶς ἀνέγνωσεν ὁ Βαλσαμίδης, μετὰ ἐπιφυλάξεων: Ταξιάρχῃ Παμμεγίστῳ Κυρίῳ Γαβριήλ), τὸ γνωστὸν σύμπλεγμα ΙΣ ΧΣ Ν.Κ., ἥτοι Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ, καὶ ἀριστερὰ τοῦ σταυροῦ, εἴτε τὸ σύμπλεγμα τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοφάνους, ὅπου διακρίνεται τὸ ἀρχικὸν κεφαλαῖον, καλλιτεχνικὸν γράμμα Θ, ἢ κατ' ἄλλους, ἓνα κόσμημα, τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει μὲ τὸ ἀρχικὸν Θ, δεξιὰ δὲ ἓνα ἀστέρα καὶ κάτω τοῦ σταυροῦ νεκροκεφαλὴν. Κάτωθι τοῦ σταυροῦ, ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὸ κάτω ἄκρον τῆς πλακός, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς χρονολογικὴ ἐνδειξις:

« + ΕΤΟΥС, ζρά' ἰν. στ' /², μηνὶ μαῖῳ ἱ ΗΜΡΕ», ἥτοι ἔτους 7101 (ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἄρα 1593 ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ) ἰν[δικτιῶνος] στ', μηνὶ Μαῖῳ 10, ἡμ[έρ]α Ε' (=Πέμπτη).

1. Βλ. Δ. Παταρίδης - Ε. Στουγιαννάκη, ἑ.ἀ., σ. 24-25. Εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας, σ. 27, γράφεται, ἐν σημειώσει, ὅτι ἡ μονὴ κατεστράφη κατὰ τὸ 1822, ὅπερ δὲν φαίνεται ὀρθόν.

5. Ὁ ναὸς τοῦ Θεοφάνους εἰς τὴν μονὴν Ταξιαρχῶν. Διακρίνεται τὸ κωδωνοστάσιον καὶ μέρος τοῦ ξενῶνος, εἰς τὴν κλίμακα τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφή

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι ὁ ναὸς καὶ ἡ μονὴ ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον τοῦ 1593, ὅπερ ἐλέγχεται ἀληθές, συσχετιζόμενον μὲ τὴν ἀναφερομένην δην ἰνδικτιῶνα¹. Δὲν γνωρίζομεν βεβαίως, ἐὰν ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀρχικὴν ἀνοικοδόμησιν τούτων, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι τὸ πιθανώτερον, ὥς προκύπτει ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δεδομένων

1. Βλ. Α. Ν. Πολίτη, Ὁδηγὸς καταλόγου χειρογράφου, Ἀθήναι 1961, σ. 17 κέ., σ. 20. Διὰ τὴν τελικὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς μὲ ἐβοήθησε προθύμως καὶ ὁ συντάκτης τοῦ τ. Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Γ. Παπαδημητρίου. Οὕτω ἐπαληθεύθη, ὅτι ἡ 10η Μαΐου (μὲ τὸ ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον) τοῦ ἔτους 1593 ἦτο πράγματι ἡμέρα Πέμπτη, βλ. V. Gruel, La Chronologie, Paris 1958, σ. 316. Ἐπαλήθευσις τῆς ἀκριβείας καὶ ὀρθῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς ἐγένετο τῇ παρακλήσει μου καὶ ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου Α. Βρανούση. Εὐχαριστῶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης ἀμφοτέρους. Σημειωτέον, ὅτι οὗτοι τὸ ὁμοιάζον πρὸς τὸ κεφαλαῖον Θ σύμπλεγμα θεωροῦν ἀναμφιβόλως ὥς συνηθισμένον κόσμημα καὶ οὐχὶ ὥς ἀρχικὸν κεφαλαῖον γράμμα Θ τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοφάνους, ὥς δέχεται ὁ Βαλσαμίδης.

6. Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν

αὐτῶν μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς βιογραφίας τοῦ ὁσίου καὶ ἰδίως μὲ τὸ θαῦμα του κατὰ τὸ 1681.

Οὕτω συμπεραίνομεν, ὅτι ὁ Θεοφάνης ἐγεννήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ἀπεβίωσε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος, διότι κατὰ τὸν βιογράφον του ὁ Θεοφάνης ἦτο ἡγούμενος τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν ἐπὶ «... χρόνον *ἱκανόν*» καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔζησεν εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας ἐπὶ «... καιρὸν *ἱκανόν*», πρὸς τούτοις δὲ ὑπάρχει ἐν ὅριον, ἀπώτατον διὰ τὴν ζωὴν του, τὸ κατὰ τὸ 1681 θαῦμα τούτου, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος γνωρίζομεν, ὅτι ἦτο ἡγούμενος ἕτερος, μετὰ τὸν Θεοφάνην καὶ τὸν γράψαντα τὸ σημείωμα ἄλλοτε ἡγούμενον (βλ. σ. 231 σημ. 4).

5. *Ἡ κτίσις τῆς Ναούσης καὶ ἡ καταγωγή
τῶν κατοίκων τῆς*

Ἐπομένως δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἄποψις τῆς παραδόσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ὁσιος ἔζησεν, ὅταν ἐκτίζετο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ Νάουσα εἰς τὴν σημερινήν τῆς θέσιν ὑπὸ τοῦ γαζιῆ Ἐβρενὸς βέη, διότι ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη, κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε κρατοῦσαν ἄποψιν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 14ου ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνος¹.

1. Μὲ ἀφορμὴν τὴν ἀνωτέρω σημειωθείσαν ἐπιστολὴν τοῦ Βαλσαμίδη ἤρξισεν ἡ δημοσίευσίς εἰς τὴν «Φωνὴν τῆς Ναούσης» ἐπιστολῶν-ἄρθρων, ἥτοι τριῶν τούτου, τριῶν ἐμοῦ, δύο τοῦ Ἄστ. Ἀποστόλου καὶ μίας τοῦ Κ. Τσιώμη, περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ναούσης εἰς τὴν σημερινήν θέσιν τῆς (φύλλ. 471-479/16. 4. 1961 ἕως 11. 6. 1961), καὶ οἱ μὲν Βαλσαμίδης καὶ Χιονίδης ὑπεστήριξαν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐβρενὸς ἱδρυσιν τῆς πόλεως εἰς τὴν παρούσαν θέσιν τῆς, οἱ δὲ Ἀποστόλου καὶ Τσιώμης τὴν προὑπαρξιν ταύτης. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν δύο τελευταίων δὲν εὐσταθοῦν, ἐρείδονται δὲ μᾶλλον εἰς τὴν γνωστὴν διὰ ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας ὑπερβολικὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα, τὴν ὁποίαν συνυφαίνομεν πάντοτε μὲ τὴν μακρὰν καὶ ἐνδοξὸν ἱστορίαν, ἐξ οὗ προήλθον ἐν μέρει καὶ οἱ πολλοὶ θρύλοι καὶ παραδόσεις. Ἰδιαίτερος ὁ Ἀποστόλου (πρβλ. καὶ ἐπιστολὰς του εἰς ἐφημερίδα «Μακεδονία» Θεσσαλονίκης στήλῃ «Βορείου», φύλλ. 16.229/7. 2. 1961, 16.328/17. 2. 1961 καὶ 16.244/24. 2. 1961) ὑποθέτει, ὅτι περὶ τὴν σημερινήν θέσιν «Κιόσκου» θὰ ὑπῆρχε θέρετρον τῶν κατοίκων τῆς Παληοναούσης, στηριζόμενος εἰς τὰ διάφορα εὐρήματα τῆς περιοχῆς. Ἐξ ὧν ὅμως γνωρίζω δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι στιγμῆς ἐντὸς τῆς σημερινῆς Ναούσης εὐρήματα τῆς μακεδονικῆς, ρωμαϊκῆς ἢ βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ μόνον ἐξωθι αὐτῆς, ἥτοι εἰς τὸ Μπαλτανέτο κ.λ. Οὐδεὶς βεβαίως ἀμφιβάλλει, ὅτι ἡ *περιοχὴ* (ὄχι ἡ πόλις) τῆς Ναούσης κατεσκεύετο ἀνέκαθεν καὶ πλησίον ἐκεῖ τοποθετοῦνται αἱ πόλεις Μιέζα καὶ τὸ Κίτιον· βλ. Φ. Πέτσα, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά «Μακεδονικά» (1967) 277-368, ἰδίως 333-341, τοῦ ἰδίου, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθήναι 1966, πρβλ. καὶ Γ. Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 1ος, Βέροια 1960, σ. 97 κέ.

Περὶ τοῦ ὅτι ἡ Νάουσα δὲν ἀναφέρεται κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ τῶν ἐγγράφων βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, «Υπῆρχεν ἡ Νάουσα κατὰ τοὺς

Ἡ παράδοσις συσχετίζει περαιτέρω τὸν ὅσιον Θεοφάνην μὲ τὸν ὁθωμανὸν ἱερωμένον Σέχ Λεαή¹, ὁ ὁποῖος ἔζησεν εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης μᾶλλον κατὰ τὸν 16ον-17ον αἰῶνα καὶ θά ὑπῆρξε διδάσκαλος τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἐβρενὸς καὶ οὐχὶ τῶν τέκνων του². Συνεπῶς εἶναι δυνατόν νὰ συνεδέετο οὗτος μετὰ τοῦ Θεοφάνους. Ἀμφότεροι ἐθεωροῦντο εἰς τὴν Νάουσαν σεβαστὰ πρόσωπα, διότι ὑπῆρξαν ὅσιοι καὶ θαυματουργοί, καθ' ὅσον ὁ Θεοφάνης φέρεται ὡς πολὺ θαυματουργός, τὰ δὲ ἀναφερόμενα θαύματά του ὑπὸ τῶν βιογράφων του εἶναι μερικὰ ἐκ τούτων καὶ δὴ τὰ παλαιότερα³. Ὁ Θεοφάνης, τοῦ ὁποῖου ἡ μνήμη ἑορτάζεται κατὰ τὴν 19ην Αὐγούστου, κατήγετο, ὡς ἐσημειώθη, ἐκ τῶν Ἰωαννίνων τῆς Ἠπείρου, ἐκ τῶν ὁποίων κατήγοντο, ὡς γνωστόν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ Ἀψαράδες, Θεοφάνης καὶ Νεκτάριος, οἱ κτίτορες τῆς μονῆς Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων. Ἐκ τῆς Ἠπείρου κατάγονται κατὰ μίαν ἄποψιν καὶ οἱ Ναουσαῖοι⁴, ἴσως δὲ καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως νὰ ἔχῃ κοινὴν ρίζαν καὶ προέλευσιν μὲ τὸ δεῦτερον συνθετικόν

βυζαντινὸς χρόνους», εἰς ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούσης», πανηγυρικὸν φύλλον 525/29.4.1962. Ἐς σημειωθῇ τέλος ὅτι ὁ ἐπίσκοπος καὶ ἐν συνεχείᾳ μητροπολίτης Βεροίας λέγεται «καὶ Ναούσης» ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀλλὰ ἡ Νάουσα ὑπῆγετο ἐκκλησιαστικῶς ἀνάκλαθεν εἰς τὴν μητρόπολιν Βεροίας βλ. Γ. Χ. Χιονίδης, Σύντομη κλ., σ. 27-28. Πάντως δὲν γνωρίζομεν ἐπίσκοπον ἢ μητροπολίτην Ναούσης κατὰ τοὺς βυζαντινὸς χρόνους.

Διὰ τὸν γαζῆν Ἐβρενὸς, τὴν δρᾶσιν καὶ τὰ κτήματά του εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ νομικῆς ἀπόψεως, ἐτοιμάζω μελέτην. Εἰς τελευταίῳ ἐκδοθὲν χειρόγραφον γράφεται, ὅτι ἡ Νάουσα ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Χατζῆ Ἀχμέτ Ἐβρενδόγλου, περὶ τὸ 1423 βλ. Ἱ. Κ. Βασδραβέλλης, Ἱστορικὰ περὶ Ναούσης ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου. «Μακεδονικά», 3 (1953-1955), σ. 127 καὶ 131, ὅπου τὸ Ἐβρενδόγλου ἐρμηνεύεται ὡς Ἐβρενός, πλὴν ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές, διότι ὁ χατζῆς Ἐβρενός βέης ἀπεβίωσεν — ὡς γνωστόν — κατὰ τὸ ἔτος 1417, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται διὰ ἓνα ἐκ τῶν υἱῶν ἢ ἑτερον ἀπόγονον τοῦ Ἐβρενός, οἵτινες ἔφερον πράγματι τὸ ὄνομα Ἐβρενός-όγλου.

1. Περὶ τοῦ Σέχ Λεαή βλ. προχειρῶς, Δ. Πλαταρίδης - Ε. Στουγιαννάκης, ἑ.ἀ., σ. 30-31, πρβλ. Ἱ. Κ. Βασδραβέλλης, ἑ.ἀ., σ. 133 καὶ 128, καὶ Γερ. Κασάλην, εἰς «Λαογραφία» ΣΤ' (1917) 461-463, τοῦ ἰδίου, Τρεῖς Νεράιδες τῆς Μακεδονίας (Βέροια-Νάουσα-Ἐδεσσα), Ἀθῆναι 1939, σ. 18 κέ., σ. 30.

2. Αὐτὴν τὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ Β. Δημητριάδης, τουρκολόγος, Διευθυντὴς τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Μακεδονίας, ὁ ὁποῖος ἐτοιμάζει τὴν δημοσίευσιν τῆς μεταφράσεως ἐκ τῆς τουρκικῆς, μετὰ σχολίων, τῶν ἐνδιαφερόντων κειμένων τοῦ Τούρκου περιηγητοῦ Ἐβλιά Τσελεμπή, ὡς πρὸς δέκα πόλεις τῆς Κεντροδυτικῆς Μακεδονίας.

3. Βλ. τὴν πρώτην ἐκδοσιν τῆς ἀκολουθίας, σ. 34-46 καὶ τὴν δευτέραν ἐκδοσιν, σ. 29-31 (=νέα ἐκδοσις σ. 34-37).

4. Τοῦτο ὑποστηρίζει π.χ. ὁ Κ. Τσιώμης εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν ἐπιστολὴν του καὶ πολλοὶ Ναουσαῖοι, ὡς ὁ Διευθυντὴς τῆς «Φωνῆς τῆς Ναούσης» Πέτρος Δεινόπουλος, εἰς σημείωμά του ὁποῖον προηγήθη τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀμέσως κατωτέρω μελέτης τοῦ Φ. Πέτσα.

τῆς ἡπειρωτικῆς Γλυτουνιαύστας, κατὰ τὸν γενόμενον ἐπιτυχῇ, ὑποθετικόν, συσχετισμὸν ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φώτη Πέτσα¹.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι δὲν ἦτο τυχαία ἡ ἔλευσις καὶ ἡ παραμονὴ τοῦ Θεοφάνους εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης, ἀλλὰ ὁ ὅσιος ἐπεδίωξε νὰ ἔλθῃ πλησίον τῶν Ἑπειρωτῶν Ναουσαίων, γενόμενος καὶ πολιοῦχος τῆς πόλεως τῶν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

SUMMARY

Saint Theofanis the Young was born in Ioannina; very young, he entered the Monastery of Dochiarios in Mount Athos. After a while he went to the Monastery of Prodromos in Veria, and afterwards to Naoussa where he founded a church and a monastery, consecrated to the Archangels (Taxiarchs) Michael and Gabriel, and served there as an abbot for several years. He spent his last days in the Monastery of Prodromos, in Veria, where he died.

The writer concludes that Saint Theofanis was born in the middle of the 16th century and died in the first half of the 17th. This he bases on an inscription found in 1961 in the Monastery of the Taxiarchs in Naoussa, on a mention of the Saint's biographer of a Miracle that occurred in 1681, and on a note made at the same time, in the same year. A certain opinion that the Saint was alive when Naoussa was being built by the Turk general Hadgi Evrenos Bey at its present position, at the end of the 14th or the beginning of the 15th century, should be considered as erroneous.

1. Βλ. Φ. Πέτσα, Νιάουστα καὶ Γλυτουνιαύστα. «Μακεδονικά» 7(1967) 81-93.